

ΒΑΣΙΛΗΣ ΚΑΣΚΑΡΕΛΗΣ

Η

ΚΑΙ ΤΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

ΤΕΛΕΙΑ

ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

ΚΑΤΑΙΓΙΔΑ

2004

2013

ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

**Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ
ΤΕΛΕΙΑ ΚΑΤΑΓΙΓΙΔΑ
ΚΑΙ ΤΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ
ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ
ΕΝΩΣΗΣ**

2004-2013

ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

Πρώτη έκδοση Σεπτέμβριος 2025

Επιμέλεια έκδοσης Ελένη Μπούρα
Διόρθωση τυπογραφικών δοκιμών Σοφία Κροκίδη
Σχεδιασμός εξωφύλλου Ρεντουάν Αμζλάν

© 2025, Εκδόσεις **ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ**
και Βασίλης Κασκαρέλης

ISBN 978-618-03-4366-3

ΒΟΗΘ. ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΣΗΣ 84366

Κ.Ε.Π. 6392, Κ.Π. 21523

Δεν επιτρέπεται η με οποιονδήποτε τρόπο χρήση ή αναπαραγωγή ολόκληρου ή μέρους του βιβλίου με σκοπό την εκπαίδευση τεχνολογιών ή συστημάτων τεχνητής νοημοσύνης. Το παρόν έργο προστατεύεται από τη διαδικασία εξόρυξης κειμένου και δεδομένων (Άρθρο 4(3) Οδηγία (ΕΕ) 2019/790).

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις του Ελληνικού Νόμου (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής άδειας του εκδότη κατά οποιοδήποτε μέσο ή τρόπο αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή (ηλεκτρονική, μηχανική ή άλλη) και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

Εκδόσεις ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

Ιπποκράτους 118, 114 72 Αθήνα
τηλ.: 211 3003500
metaixmio.gr • metaixmio@metaixmio.gr

Κεντρική διάθεση
Ασκληπιού 18, 106 80 Αθήνα
τηλ.: 210 3647433

Βιβλιοπωλεία ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

- Ασκληπιού 18, 106 80 Αθήνα
τηλ.: 210 3647433
- Πολυχώρος, Ιπποκράτους 118, 114 72 Αθήνα
τηλ.: 211 3003580, fax: 211 3003581

**Βασίλης
Κασκαρέλης**

**Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ
ΤΕΛΕΙΑ ΚΑΤΑΓΙΓΔΑ
ΚΑΙ ΤΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ
ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ
ΕΝΩΣΗΣ**

2004-2013

ΜΕΤΑΙΧΜΙΘ

Στην οικογένειά μου

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	13
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ	
Η ΜΕΤΑΒΑΣΗ ΑΠΟ ΤΟ ΝΑΤΟ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ	17
Οι πρώτες εβδομάδες	26
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ	
ΚΥΠΡΟΣ	31
ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΙΡΛΑΝΔΙΑΣ – Α΄ εξάμηνο 2004.....	31
Η κατάρρευση του Σχεδίου Ανάν και ο αρνητικός αντίκτυπος στις ελληνικές θέσεις – Η Κύπρος γίνεται μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης	31
ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΟΛΛΑΝΔΙΑΣ – Β΄ εξάμηνο 2004	49
Η ΤΟΥΡΚΙΑ ΜΠΑΙΝΕΙ ΣΤΗΝ ΕΙΚΟΝΑ.....	49
Ευρωπαϊκοί Κανονισμοί Κύπρου – Τουρκίας για Απευθείας Εμπόριο και Χρηματοδοτικός κανονισμός	49
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ	
ΤΟΥΡΚΙΑ – ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ – ΚΥΠΡΟΣ	63
Σκληρές διαπραγματεύσεις του Πρωθυπουργού Ερντογάν για την έναρξη της διαδικασίας ένταξης της Τουρκίας – Συμπεράσματα του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, Δεκέμβριος 2004.....	63
ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΛΟΥΞΕΜΒΟΥΡΓΟΥ – Α΄ εξάμηνο 2005.....	74
Προβλήματα λόγω άγνοιας βασικών παραμέτρων του Κυπριακού προβλήματος – Αρνητικές για τη Λευκωσία αντιδράσεις της Γαλλίας	74

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΗΝΩΜΕΝΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ – Β΄ εξάμηνο 2005 .	80
Καταλυτικές σημασίας Δήλωση της Τουρκίας για την Κύπρο και Αντιδήλωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης	80
ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΑΥΣΤΡΙΑΣ – Α΄ εξάμηνο 2006	99
Σχετική ηρεμία για την Κύπρο – Σκληρές διαπραγματεύσεις για θέματα ελληνικού ενδιαφέροντος . .	99
ΦΙΝΛΑΝΔΙΚΗ ΠΡΟΕΔΡΙΑ – Β΄ εξάμηνο 2006	108
Σοβαρά προβλήματα λόγω έντονης προσπάθειας προώθησης της ενταξιακής πορείας της Τουρκίας Στο παρά πέντε αποφυγή εκτροχιασμού	108
ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΠΡΟΕΔΡΙΑ – Α΄ εξάμηνο 2007	115
Σχετική ηρεμία	115
ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΚΗ ΠΡΟΕΔΡΙΑ – Β΄ εξάμηνο 2007	123
Το πρόβλημα Καρλ Μπιλντ	123
Το θέμα ΤΟΥΡΚΙΑ «μπαίνει στο ψυγείο», 2008-2009 Εκτροχιασμός της ενταξιακής πορείας της	125
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ	
ΔΥΤΙΚΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ	129
Η κατάσταση το 2005	129
Η εικόνα στο τέλος του 2005 και στις αρχές του 2006 . .	132
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ	
ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΣΥΝΘΗΚΗ, 2005-2007	145
Υπαρξιακή κρίση της Ευρωπαϊκής Ένωσης	145
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ	
ΚΛΙΜΑΤΙΚΗ ΚΡΙΣΗ – ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΑ	157
Αδυναμία λήψης αποφάσεων – Τα αρνητικά αποτελέσματα ορατά σήμερα – Σύνοδος Κορυφής Λάχτι, Φινλανδία, Οκτώβριος 2006	157
Συγκεκριμένες εισηγήσεις στην Αθήνα – Έντονη αρνητική αντίδραση των δημόσιων υπηρεσιών και των συντεχνιών	164

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ

ΚΟΙΝΗ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ ΚΑΙ ΑΜΥΝΑΣ (ΚΕΠΑΑ).....	167
Άλλη μία χαρακτηριστική περίπτωση αδυναμίας λήψεως αποφάσεων.....	167

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΟΓΔΟΟ

ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΤΕΛΕΙΑΣ ΚΑΤΑΙΓΙΔΑΣ ΠΛΗΣΙΑΖΕΙ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.....	181
Γενική κατάσταση της οικονομίας.....	181
Σύνοψη των λεγομένων ευρωπαϊκών πακέτων προς την Ελλάδα.....	184
Η οικονομία παραπαίει – Καμία αντίδραση από την Αθήνα.....	185
Ορισμένα κολοσσιαία οικονομικά προβλήματα.....	198

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΑΤΟ

ΜΕΤΑΘΕΣΗ ΣΤΙΣ ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ: WASHINGTON D.C. (2009-2012).....	223
Η συνέχεια της εξέλιξης και το «κτύπημα» της Ελληνικής Τέλειας Καταιγίδας.....	223
Ελληνικές εκλογές 2009.....	226
Επίσημη επίσκεψη του Πρωθυπουργού Γιώργου Παπανδρέου στις ΗΠΑ, Μάρτιος 2010.....	228
Οι επιτυχίες.....	228
Το ναυάγιο της επόμενης ημέρας της πρωθυπουργικής επίσκεψης.....	237

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ

ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ (2012).....	267
Ιδέα περί μονομερούς ανακήρυξης Αποκλειστικής Οικονομικής Ζώνης (ΑΟΖ), Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 2012.....	270
2ο Ανώτατο Συμβούλιο Συνεργασίας Ελλάδας – Τουρκίας (Κωνσταντινούπολη, Μάρτιος 2013).....	275

1ο Ανώτατο Διακυβερνητικό Συμβούλιο Συνεργασίας Ελλάδας – Ισραήλ (Τελ Αβίβ, Οκτώβριος 2013).....	278
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	281

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

«Τέλεια Καταιγίδα» είναι όρος στη μετεωρολογία που χρησιμοποιείται για να περιγράψει ένα ακραίο καιρικό φαινόμενο με καταστροφικές συνέπειες, το οποίο εμφανίζεται σπανιότατα, ίσως και μία φορά κάθε εκατό χρόνια, και για την εκδήλωση του οποίου συνδυάζονται πολλοί παράγοντες. Συνήθως περιλαμβάνει στοιχεία τροπικού κυκλώνα, τυφώνα, ακραία υγρασία, υψηλή παλίρροια, ισχυρότατους ανέμους και τεράστια κύματα. Το φαινόμενο αρχίζει με απόλυτη νηνεμία και καλοκαιρία και εξελίσσεται σε καταιγίδα-τέρας, που αλλάζει δραματικά όλα τα δεδομένα στην περιοχή στην οποία εκδηλώνεται, οδηγώντας σε πρωτοφανή αποτελέσματα.

Η τελευταία γεωπολιτική «Τέλεια Καταιγίδα», που άλλαξε τον κόσμο και τις συνέπειες της οποίας συνεχίζουμε να ζούμε και σήμερα, ξεκίνησε με τις τρομοκρατικές επιθέσεις της 11ης Σεπτεμβρίου 2001 στις Ηνωμένες Πολιτείες. Έκτοτε μπήκαν στη ζωή μας νέες ασύμμετρες απειλές, νέες διεθνείς ισορροπίες, νέοι τρόποι σκέψης, νέες πολιτικές και νέες μέθοδοι αντιμετώπισης των πολιτικών και των οικονομικών κρίσεων. Όλα αυτά που έζησα από πρώτο χέρι, κατά τη διάρκεια της θητείας μου στο ΝΑΤΟ

(2000-2004), και περιέγραψα στο σχετικό βιβλίο μου, είχαν άμεσο αρνητικό αντίκτυπο στην καθημερινότητα εκατομμυρίων εκατομμυρίων ανθρώπων.

Τότε δεν φανταζόμουν ότι τέσσερα πέντε χρόνια αργότερα θα ξαναζούσα από κοντά το ίδιο φαινόμενο, που αυτή τη φορά θα κτυπούσε αλύπτητα τη χώρα μας. Ήταν η «Τέλεια Καταιγίδα» της Ελλάδας. Οι κυβερνήσεις εκείνης της εποχής, όπως και οι προηγούμενες, εφυσούχαζαν και απολάμβαναν τη νηνεμία και την καλοκαιρία που επικρατούσε πριν από την εκδήλωση της «καταιγίδας» η οποία θα σάρωνε την Ελλάδα και θα άλλαζε όλο το πολιτικο-οικονομικο-κοινωνικό σκηνικό για πάνω από μία δεκαετία. Δυστυχώς, όμως, όπως και στην περίπτωση της διεθνούς «Τέλειας Καταιγίδας», ο τρόπος σκέψης των κυβερνώντων, των πολιτικών και, κατ' επέκταση, των απλών πολιτών άλλαξε λίγο και με αργούς ρυθμούς, με αποτέλεσμα τα γνωστά φαινόμενα που αναπαράγονται και σήμερα.

Θεώρησα χρήσιμο να αναφερθώ με λεπτομέρειες στις τότε εξελίξεις σχετικά με τις σχέσεις Ελλάδας – Τουρκίας και Ελλάδας – Κύπρου – Τουρκίας και για την επικρατούσα οικονομική κατάσταση προκειμένου να γίνουν όσο το δυνατόν πιο κατανοητά τα προβλήματα που αντιμετώπιζε και συνεχίζει να αντιμετωπίζει η Ελλάδα.

Ενδεχομένως να παρερμηνευτεί η έντονη κριτική που ασκώ για την εξέλιξη και τον χειρισμό αυτών των θεμάτων, αλλά όσα καταγράφω βασίζονται σε πραγματικά και μόνο γεγονότα που έζησα από πρώτο χέρι. Ποτέ δεν αναμείχθηκα στα εσωτερικά πολιτικά πράγματα και πάντα κρατούσα

αποστάσεις από τις κομματικές διεργασίες, αλλά έκανα αυστηρή, αντικειμενική και τεκμηριωμένη κριτική, γεγονός που εξηγεί το ότι με εμπιστεύτηκαν σε κρίσιμες θέσεις και περιόδους (2000-2013) πέντε συνεχόμενοι Πρωθυπουργοί. Στα συγκεκριμένα θέματα απλά μεταφέρω τη γνώμη μου, η οποία βασίστηκε στις σε καθημερινή βάση έντονες επιτόπου εμπειρίες μου.

Αλλά ας παρακολουθήσουμε τα γεγονότα της ελληνικής «Τέλειας Καταιγίδας», τα οποία έζησα κατά τη διάρκεια των θητειών μου στην Ευρωπαϊκή Ένωση (2004-2009) και στην Ουάσιγκτον (2009-2012), καθώς και κατά τη θητεία μου ως Γενικού Γραμματέα στο Υπουργείο Εξωτερικών (2012-2013).

Στο σημείο αυτό θα ήθελα για μία ακόμα φορά να ευχαριστήσω θερμά όλους, και έναν έναν ξεχωριστά, τους τότε συνεργάτες μου στο Υπουργείο Εξωτερικών και σε όλα τα άλλα Υπουργεία, οι οποίοι, υπό την άμεση παρακολούθηση και τον συντονισμό του Αναπληρωτή Μονίμου Αντιπροσώπου Γιάννη Βραΐλα, των Antici Αντώνη Αλεξανδρίδη και Ιφιγένειας Καναρά, των εκπροσώπων για τις Διεθνείς Σχέσεις Κώστα Χαλασάνη και Θέμου Δεμίρη, καθώς και των εκπροσώπων στο COREPER I Δημήτρη Ράλλη, Δημήτρη Ηλιόπουλου και Λεωνίδα Ροκανά, κατάφεραν υπό διαρκή πίεση, και παρά τις αδυναμίες της Αθήνας και τις ιδιαίτερα αρνητικές συνθήκες, να εκπροσωπήσουν άριστα την Ελλάδα.

Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τους Γιάννη Βραΐλα, Θέμο Δεμίρη, Παναγιώτη Γιωτόπουλο, συνεργάτη μου στην Πρεσβεία της Ουάσιγκτον, και την Κατερίνα

Τζίμα, συνεργάτη μου, όταν ήμουν Γενικός Γραμματέας, και Διευθύντρια του Γραφείου Υπουργού την περίοδο που ήμουν Υπηρεσιακός Υπουργός Εξωτερικών, για τις επιβοηθητικές παρατηρήσεις και τα σχόλιά τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Η ΜΕΤΑΒΑΣΗ ΑΠΟ ΤΟ ΝΑΤΟ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ

Ήταν μια πολύ ζεστή εβδομάδα τον Ιούλιο του 2003 και, όπως συνέβαινε σε τακτικά διαστήματα κατά τα τέσσερα χρόνια της θητείας μου στο ΝΑΤΟ (2000-2004), το ΝΑΤΟ (North Atlantic Council – Βορειοατλαντικό Συμβούλιο), το οποίο απαρτίζεται από τους Μόνιμους Αντιπροσώπους και τον Γενικό Γραμματέα του ΝΑΤΟ) επισκεπτόταν την ιδιαίτερα ευαίσθητη περιοχή των Δυτικών Βαλκανίων.

Αργά το απόγευμα μιας πολύ έντονης ημέρας, μετά από συνεχείς συναντήσεις με την πολιτική ηγεσία της Αλβανίας και επισκέψεις σε διάφορες πόλεις και στρατόπεδα, βρισκόμουν κουρασμένος στο λεωφορείο που, με ισχυρή στρατιωτική και αστυνομική συνοδεία, μας μετέφερε από το Δυρράχιο, όπου βρισκόταν στρατοπεδευμένη η ΕΛ.Δ.ΑΛ. (Ελληνική Δύναμη Αλβανίας), στη Βάση Διοικητικής Μέριμνας της COMM/ZW (Communication Zone West) στα Τίρανα. Είχαν προηγηθεί ομιλίες, επιθεωρήσεις, αναλύσεις της κατάστασης, συμβουλές, η αναγκαία αποστολή των κατάλληλων πολιτικών μηνυμάτων, και σε δύο

ώρες θα πετούσαμε με το γνωστό μας C-130 για τις Βρυξέλλες.

Καθόμουν δίπλα στον Πορτογάλο ομόλογό μου και συζητούσαμε τη μετάθεσή του στο Λονδίνο, η οποία του είχε ανακοινωθεί πριν από μερικές ημέρες. Κάποια στιγμή κτυπά το τηλέφωνό μου. Απαντώ, και ενεργοποιείται ο συναγερμός σε βαθμό Red Alert, όπως συνηθίζεται να γίνεται στο NATO σε ιδιαίτερα κρίσιμες καταστάσεις. Μόνο που αυτή τη φορά δεν αφορούσε στο NATO ή στην Ελλάδα, αλλά εμένα προσωπικά. Με ειδοποιούν από την Αθήνα ότι την επόμενη ημέρα θα συνεδριάσει το Ανώτατο Υπηρεσιακό Συμβούλιο του Υπουργείου Εξωτερικών και ότι, μεταξύ άλλων, θα αποφασιστεί η αναμενόμενη μετάθεσή μου, έπειτα από τέσσερα χρόνια θητείας στη Συμμαχία. Όπως συμβαίνει συνήθως σε τέτοιες περιπτώσεις στον «περίεργο» διπλωματικό κόσμο, αρχίζω έναν μαραθώνιο τηλεφωνημάτων, για να βγάλω άκρη για το τι πραγματικά πρόκειται να μου ξημερώσει, αφού διαψεύσω ή επιβεβαιώσω φήμες των «διαδρόμων» του Υπουργείου. Ο Πορτογάλος, έχοντας περάσει από παρόμοιες καταστάσεις, κατά τις οποίες οι γνωστές «καραμπόλες» συνεχίζονται μέχρι το «παρά ένα», προσπαθούσε να με καθησυχάσει. Τα τηλεφωνήματα συνεχίστηκαν και μετά την επιστροφή μου στις Βρυξέλλες, μέχρι και την επομένη το μεσημέρι, όταν πληροφορήθηκα ότι, μετά από διάφορες υπηρεσιακές και υπουργικές εισηγήσεις που είχαν διατυπωθεί, ο Πρωθυπουργός Κώστας Σημίτης, αναγνωρίζοντας την άριστη συνεργασία μας κατά τα εξαιρετικά δύσκολα και αποδοτικά χρόνια στο NATO, με προσωπική του παρέμβαση απο-

φάσισε να μετατεθώ στη Μόνιμη Ελληνική Αντιπροσωπεία (ΜΕΑ) στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Εξαιρετικά τιμητική μετάθεση και επιπλέον σπάνια και φαινομενικά ανώδυνη, δεδομένου ότι παρέμενα στην ίδια πόλη και απλά άλλαζα γραφείο και κατοικία.

Ποτέ δεν φανταζόμουν ότι η πιο εύκολη, όπως διαφαινόταν, μετάθεσή μου θα αποδεικνυόταν στην πράξη από τις δυσκολότερες. Δεν θα μπω σε λεπτομέρειες, που θα μπορούσαν να γεμίσουν το βιβλίο ενός απλού πολίτη. Απλά θα αναφέρω ότι μόνο η αλλαγή της πρεσβευτικής κατοικίας πήρε δυόμισι χρόνια οικογενειακής ταλαιπωρίας, παράλληλα με την ιδιαίτερη καθημερινή πίεση του νέου πόστου. Η κατοικία της Ευρωπαϊκής Ένωσης χρειαζόταν σοβαρές επισκευές, οι οποίες είχαν καθυστερήσει τα τελευταία χρόνια. Έτσι, τον Ιανουάριο του 2004, που υλοποιήθηκε η μετάθεση, βάλαμε όλη την οικοσκευή μας και τα ρούχα μας σε κοντέινερ, τα οποία αποθηκεύτηκαν «προσωρινά» στο τελωνείο της Αμβέρσας. Πήγαμε σε ένα ξενοδοχείο, υπολογίζοντας, με βάση τις διαβεβαιώσεις της Κεντρικής Υπηρεσίας, ότι σε τέσσερις με έξι μήνες θα είχαν ολοκληρωθεί οι εργασίες. Κάποια στιγμή συνειδητοποίησα ότι, λόγω των επικείμενων Ολυμπιακών Αγώνων, δεν υπήρχαν διαθέσιμα κονδύλια για το Υπουργείο Εξωτερικών και ότι η τεχνική διαδικασία θα απαιτούσε 12 με 14 μήνες, οπότε αρχίσαμε να ψάχνουμε σπίτι για προσωρινή ενοικίαση. Όταν βρήκαμε ένα μετά από μεγάλη ταλαιπωρία, μας ειδοποίησε η Κεντρική Υπηρεσία ότι ο κωδικός για ενοικιάσεις ήταν άδειος, και γι' αυτό θα έπρεπε να συνεχίσουμε να μένουμε στο ξενοδοχείο, που ήταν πολύ ακρι-

βότερο, με τη λογική ότι αυτός ο κωδικός είχε χρήματα. Τελικά, από μήνα σε μήνα μείναμε στο ξενοδοχείο δυόμισι χρόνια με όλα μας τα πράγματα, ακόμη και τα ρούχα, κλεισμένα στα κοντέινερ. Ακολούθησαν η μετακόμιση, η τακτοποίηση και όλα τα σχετικά. Ένας εφιάλτης που τον αναφέρω, γιατί ο περισσότερος κόσμος πιστεύει ότι οι Πρέσβεις ζουν μια άνετη και ζηλευτή κοσμική ζωή, με δεξιώσεις, τραπέζια και άλλες κοινωνικές εκδηλώσεις. Κλείνω την παρένθεση.

Μέσα σε αυτή την κατάσταση, μια Δευτέρα του Ιανουαρίου του 2004, διαδεχόμενος τον συνάδελφο και φίλο Αριστείδη Αγαθοκλή, μετακινήθηκα επίσημα στο νέο γραφείο μου και άρχισα να ενημερώνομαι για τα θέματα που θα συζητούσαμε την Τετάρτη στην τακτική συνεδρίαση του COREPER II (Committee of Permanent Representatives – Επιτροπή των Μονίμων Αντιπροσώπων). Στο COREPER συζητούνται, σε πολύωρες συνεδριάσεις, όλα τα θέματα –από προβλήματα εξωτερικής πολιτικής, οικονομικά, δικαστικά μέχρι το ύψος ΦΠΑ στα εστιατόρια και το σχήμα και μέγεθος των αγγουριών– και λαμβάνονται, μετά από σκληρές διαπραγματεύσεις, αποφάσεις που έχουν άμεσο αντίκτυπο στους πληθυσμούς όλων των εταίρων. Τεράστιο ήταν το σοκ της προσαρμογής και της αλλαγής τρόπου σκέψης. Από τους Ταλιμπάν, τους βομβαρδισμούς και τις πολεμικές επιχειρήσεις στο Αφγανιστάν και στο Ιράκ πέρασα, σε διάστημα λίγων ημερών, σε σκληρές διαπραγματεύσεις για την ενεργοποίηση της συμμετοχής των νέων εταίρων, κυρίως της Κύπρου, και την έναρξη της ευρωπαϊκής πορείας της Τουρκίας. Ταυτόχρονα, από τις

επιδοτήσεις στους αγρότες πέρασα στην πώληση γυαλιών ηλίου και στα σουπερμάρκετ, εκτός από τα καταστήματα οπτικών (σημειωτέον ότι, λόγω συντεχνιακών αντιδράσεων, το Ελληνικό Δημόσιο πλήρωνε για χρόνια τεράστια ποσά κάθε μήνα σε πρόστιμα).

Είχα εικόνα της λειτουργίας του συστήματος, από την άλλη όχθη όμως του «ποταμού», και δεν έτρεφα ιδιαίτερη εκτίμηση για τα αποτελέσματα. Αλλά, όπως έλεγα πάντα, άλλο να διαβάζεις και να ακούς και άλλο να έχεις εικόνα στο έδαφος (on the ground).

Την Τετάρτη το πρωί πήγα στο κτίριο Justius Lipsius στην πλατεία Schuman των Βρυξελλών, στο οποίο γίνονται όλες οι συνεδριάσεις και στο οποίο θα περνούσα τα επόμενα τεσσεράμισι χρόνια. Μπήκα σε μια αίθουσα τριπλάσια σε μέγεθος από την Αίθουσα 1 του ΝΑΤΟ και άρχισα να συστήνομαι στους ομολόγους μου. Πάντα η πρώτη επαφή γίνεται με διπλωματική ευγένεια και ταυτόχρονα με επιφυλάξεις, μέχρι που να φανεί στην πράξη τι «είδος» ανθρώπου είναι ο νέος συνομιλητής σου. Στις δύο πλευρές του τεράστιου τραπεζιού κάθονται οι Μόνιμοι Αντιπρόσωποι με τον άμεσο συνεργάτη τους (Antici). Στα δύο «κεφάλια» η εξαμηνιαία Προεδρία με τη Γραμματεία του Συμβουλίου και η Επιτροπή. Τα πίσω καθίσματα είναι για τους συνεργάτες. Μιλάμε για 120 με 150 άτομα. Αν δεν έχεις εμπειρία πολυμερούς διπλωματίας, χρειάζονται δύο με τρεις μήνες για να αισθανθείς σχετικά άνετα σε αυτή την αρένα, όπου ζητάς τον λόγο πολλές φορές την ίδια ημέρα σε διάφορα θέματα, και όλοι οι άλλοι περιμένουν τι θα πεις, είτε για να σε υποστηρίξουν, αν έχουν τα ίδια συμ-

φέροντα, είτε για να σε αποδομήσουν. Ευτυχώς, χάρη στα τέσσερα χρόνια που πέρασα στο ΝΑΤΟ, δεν είχα τέτοιο πρόβλημα.

Συμπτωματικά, όπως μου είχε συμβεί και τέσσερα χρόνια νωρίτερα στο ΝΑΤΟ, το πρώτο θέμα στην ημερήσια διάταξη ήταν οι σχέσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης με τη Ρωσία. Η συζήτηση με άφησε άναυδο. Άλλη γραμμή και θέσεις υποστήριζε η ιρλανδική Προεδρία, άλλη η Επιτροπή, άλλη οι Μεσογειακές χώρες, άλλη οι Βαλτικές και άλλη οι μεγάλοι παίκτες. Αυτά σε μια συζήτηση που κράτησε πάνω από τρεις ώρες. Βγήκα από την αίθουσα έχοντας επιβεβαιώσει στην πράξη την αρνητική εικόνα που είχα σχηματίσει κατά τις περιορισμένες συναντήσεις μου –με το «καπέλο» του ΝΑΤΟ– με τους ομολόγους μου στην άλλη πλευρά των Βρυξελλών, «the others», όπως αποκαλούσαμε την Ευρωπαϊκή Ένωση. Βαριά γραφειοκρατία, αδυναμία λήψης γρήγορων αποφάσεων, χρονοβόρες διαδικασίες, αλληλοσυγκρουόμενα συμφέροντα, γεωγραφικές ομάδες με εντελώς διαφορετικές προτεραιότητες και ενδιαφέροντα, υποτυπώδης ύπαρξη ενιαίων αμυντικών δυνατοτήτων, ανυπαρξία ενιαίου σχεδιασμού εξωτερικής πολιτικής και αναπτυξιακών και ανθρωπιστικών προγραμμάτων προς τρίτες χώρες. Αν σε αυτές τις αρνητικές παραμέτρους προστεθούν (σύμφωνα με στοιχεία του 2020) 32.000 υπάλληλοι που απασχολούνται στην Επιτροπή, 6.700 στο Κοινοβούλιο, 2.800 στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, 2.500 στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο και 10.000 σε διάφορους άμεσα συνδεδεμένους και εξαρτώμενους οργανισμούς, που δραστηριοποιούνται στα 27 κράτη-μέλη, χωρίς ενιαία διοίκηση,

χωρίς δικαίωμα παρέμβασης στα εσωτερικά τους και χωρίς ενιαίους μηχανισμούς σε βασικούς τομείς, όπως ο οικονομικός και ο αμυντικός, σε αντίθεση π.χ. με ό,τι συμβαίνει στην ομοσπονδιακή Κυβέρνηση των ΗΠΑ, αντιλαμβάνεται κανείς τα κολοσσιαία προβλήματα που αντιμετωπίζει το κατασκεύασμα το οποίο ονομάζεται Ευρωπαϊκή Ένωση, ή «this project», όπως συνήθιζαν να την αποκαλούν στον Λευκό Οίκο και στα αμερικανικά και νατοϊκά κέντρα στρατηγικών αποφάσεων.

Επιπλέον, η έλλειψη πολιτικής βούλησης για τη δημιουργία ενός ευρωπαϊκού αμυντικού συστήματος, δημιουργία η οποία, όπως γνώριζα από πρώτο χέρι λόγω της θητείας μου στο ΝΑΤΟ, υπονομευόταν συνεχώς με συνέπεια αλλά και με ευκολία, εξαιτίας της απραξίας των ευρωπαϊκών χωρών, από τους Αμερικανούς και συνακόλουθα τους Βρετανούς, σε συνδυασμό με την ιδιαίτερα περιορισμένη άσκηση κοινής εξωτερικής πολιτικής, μειώνουν στο ελάχιστο τη δυνατότητα να καταστεί η Ευρωπαϊκή Ένωση αξιόλογος παίκτης στη διεθνή πολιτική και διπλωματική σκακιέρα, όπου διαδραματίζουν βασικό ρόλο οι ΗΠΑ, η Κίνα και η Ρωσία.

Ο βασικότερος λόγος για την απραξία αυτή στον αμυντικό τομέα ήταν και είναι η επανάπαυση των κρατών-μελών στην «ομπρέλα» ασφάλειας που τους παρέχει, από το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και μετά, η Ουάσιγκτον, είτε απευθείας με στρατιωτική παρουσία είτε μέσω του ΝΑΤΟ. Η κατάσταση αυτή, τις πρώτες δεκαετίες, έδωσε τη δυνατότητα στις ευρωπαϊκές κυβερνήσεις να κατευθύνουν τους οικονομικούς πόρους τους προς τους τομείς

της ανοικοδόμησης και της κοινωνικής πρόνοιας. Συνεχίστηκε, ωστόσο, αφενός λόγω της ατολμίας των ευρωπαϊκών κυβερνήσεων να χειριστούν την ενδεχόμενη απώλεια ψηφοφόρων, την οποία ήταν σχεδόν βέβαιο ότι θα επέφερε η αναδιάταξη των προϋπολογισμών τους, και αφετέρου λόγω της συνακόλουθης εκμετάλλευσης αυτών των δεδομένων από τις ΗΠΑ. Η Ουάσιγκτον, με τη μόνιμη υποστήριξη του Ηνωμένου Βασιλείου, το οποίο την ακολουθούσε σε όλα τα καίρια θέματα, έχοντας ως προτεραιότητα τις αμερικανοβρετανικές σχέσεις και σε δεύτερη μοίρα την Ευρωπαϊκή Ένωση, αποδυνάμωνε με τον τρόπο αυτόν έναν πιθανό δυναμικό παίκτη στη διεθνή πολιτική σκηνή.

Επιπλέον, η αμερικανική πλευρά είχε θέσει στις προτεραιότητές της από τη δεκαετία του 1990 τη διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης με τη συμπερίληψη όλων των ευρωπαϊκών Ανατολικών χωρών, με στόχο τη δημιουργία ενός ενιαίου χώρου ασφάλειας και σταθερότητας στον ευρωπαϊκό χώρο, από τον Ατλαντικό μέχρι τα ρωσικά σύνορα, και ταυτόχρονα την αποδυνάμωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η οποία παράλληλα με το ανωτέρω πρόβλημα θα έπρεπε να εστιάσει τη δράση της στην ενσωμάτωση των νέων προβληματικών χωρών, γεγονός που θα άφηνε στην Ουάσιγκτον ελευθερία κινήσεων στις νέες προτεραιότητές της στη Μέση Ανατολή και στην Κεντρική και Ανατολική Ασία. Η πολιτική αποδυνάμωσης ακολουθείται ακόμα και σήμερα, και θα πρέπει να είναι περισσότερο από εμφανή στους πολίτες τα αποτελέσματα της στρατιωτικής εμπλοκής στην Ουκρανία, των οικονομικών κυρώσεων εναντίον της Ρωσίας και του ραγδαίου προσφυγικού κύματος, που προκάλεσε με τις

αποφάσεις και τις ενέργειές της η Ουάσιγκτον, χωρίς προηγούμενο συντονισμό και συνεννόηση με τις ευρωπαϊκές κυβερνήσεις, οι οποίες αιφνιδιάστηκαν, τα αποδέχθηκαν και πλήρωσαν και πληρώνουν τους λογαριασμούς.

Επίσης, ενδεικτικό του αντίκτυπου των δεδομένων αυτών στη διεθνή διπλωματία είναι το γεγονός ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση χορηγούσε –και χορηγεί– δισεκατομμύρια ευρώ σε ανθρωπιστική και αναπτυξιακή βοήθεια σε χώρες της Αφρικής, της Ασίας και της Νοτίου Αμερικής χωρίς κανένα πολιτικό ή οικονομικό όφελος για την ίδια, παρά μόνο για τις ΗΠΑ, που συγκροτημένα και ως εκπρόσωπος της Δύσης εκμεταλλεύονταν τα πολιτικά κέρδη.

Άλλο χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η παντελής αδυναμία της Ευρωπαϊκής Ένωσης να παίξει ακόμη και σήμερα ουσιαστικό ρόλο στα Δυτικά Βαλκάνια, στα οποία από τις αρχές του 1990 και για όσο είχε ενδιαφέρον «όργωνε» η Ουάσιγκτον. Επιπλέον, η ανυπαρξία σχεδιασμού και παρεμβολής στις τεκτονικές αλλαγές που σημειώθηκαν από τις αρχές της δεκαετίας του 2000 στη Μέση Ανατολή, έναν άλλον γειτονικό της χώρο, όπου λογικά θα έπρεπε να είχε λόγο. Αλλά πώς να έχει λόγο, όταν, πέραν των ανωτέρω δεδομένων, για την οποιαδήποτε σχετική απόφαση θα έπρεπε να υπάρχει συμφωνία απόψεων μεταξύ των βασικών οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, δηλαδή του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, της Επιτροπής, της Ευρωπαϊκής Υπηρεσίας Εξωτερικής Δράσης (ΕΥΕΔ) (που αλληλοτρογώνται) και του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Δεν είναι τυχαίο ότι στη Σύνοδο Κορυφής Ευρωπαϊκής Ένωσης και ΗΠΑ τον Φεβρουάριο του 2005, στις Βρυξέλλες, μετά από μία

ωριαία συνάντηση, κατά την οποία οι Ευρωπαίοι ηγέτες –μεταξύ αυτών οι Σιράκ (Γαλλία), Σρέντερ (Γερμανία), Μπαρόζο (Ευρωπαϊκή Επιτροπή), Γιούνκερ (Λουξεμβούργο και Πρόεδρος ECOFIN)– προσπαθούσαν με τις βαρύγδουπες παρεμβάσεις τους να τραβήξουν την προσοχή του Αμερικανού Προέδρου Τζορτζ Ου. Μπους (George W. Bush), ο τελευταίος εμφανώς βαριεστημένος έκλεισε τη συζήτηση (που δεν υπήρξε) με τη δήλωση «after all the E.U. is an interesting project»!

Με βάση αυτές τις παραμέτρους της εξίσωσης, δεν θα πρέπει να διερωτάται κανείς γιατί το ειδικό βάρος της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις διεθνείς εξελίξεις είναι ακόμη και σήμερα ιδιαίτερα περιορισμένο.

Οι πρώτες εβδομάδες

Οι πρώτες εβδομάδες κύλησαν με σειρά καθημερινών ενημερωτικών συναντήσεων με τους συνεργάτες μου στη Μόνιμη Αντιπροσωπεία. Έπρεπε, αφενός, να γνωρίσω τα περίπου 220 στελέχη που εκπροσωπούσαν όλα τα Υπουργεία και να ενημερωθώ σε γενικές γραμμές για τα ανοικτά θέματα που χειρίζονταν και, αφετέρου, να συναντηθώ και να δημιουργήσω τις συνθήκες για μια καλή επικοινωνία με τους ομολόγους μου. Να ξεχωρίσω αυτούς με τους οποίους, κατά την εκτίμησή μου, θα μπορούσα να εμβαθύνω τη σχέση μου, προκειμένου να έχω υποστήριξη, όταν θα χρειαζόταν, σε βασικά θέματα ελληνικού ενδιαφέροντος, και να γνωρίσω προσωπικά όσους θα έπρεπε κατά καιρούς

να αντιμετωπίσω. Εξαιρετικά απαιτητική εργασία, αν λάβει κανείς υπόψη του ότι παράλληλα «έτρεχαν» με φρενήρεις ρυθμούς θέματα άμεσου ελληνικού ενδιαφέροντος.

Από την άλλη πλευρά, δύο μήνες αφότου ανέλαβα υπηρεσία έγιναν οι εκλογές στην Ελλάδα, με νικήτρια τη Νέα Δημοκρατία. Στα 39 χρόνια της υπηρεσίας μου στο Υπουργείο Εξωτερικών, λόγω των πόστων μου, είχα σχέσεις με Πρωθυπουργούς και Υπουργούς, αλλά ποτέ δεν αναμείχθηκα στα κομματικά. Έτσι, συναντήθηκα στις Βρυξέλλες με τον νέο Πρωθυπουργό Κώστα Καραμανλή και τον Υπουργό Εξωτερικών Πέτρο Μολυβιάτη. Δεν με γνώριζαν και δεν είχε τύχει να τους συναντήσω τα προηγούμενα χρόνια. Δεδομένου ότι με είχε τοποθετήσει στη Μόνιμη Ελληνική Αντιπροσωπεία (ΜΕΑ) ο πρώην Πρωθυπουργός Κώστας Σημίτης, και επειδή πίστευα ότι ο Πρέσβης-Μόνιμος Αντιπρόσωπος στη θέση αυτή δεν μπορεί να αποδώσει αν δεν χαίρει της εμπιστοσύνης του Πρωθυπουργού και του Υπουργού Εξωτερικών, δεν έχει πρόσβαση 24 ώρες επί επτά ημέρες την εβδομάδα και στους δύο, και δεν διαθέτει την άνεση να διατυπώνει χωρίς διπλωματικές φιοριτούρες τη γνώμη του, το πρώτο θέμα που τους έθεσα ήταν ακριβώς αυτό, προσθέτοντας ότι, αν και είχα αναλάβει υπηρεσία μόλις έναν μήνα πριν, θα δεχόμουν να μετατεθώ χωρίς να προκαλέσω προβλήματα, σε περίπτωση που ήθελαν κάποιον άλλον στη συγκεκριμένη θέση. Η αντίδρασή τους ήταν εξίσου ειλικρινής. Ο Μολυβιάτης με ευχαρίστησε για την ευθύτητά μου και μου ζήτησε να παραμείνω για τρεις μήνες και, αν βλέπαμε στην πράξη ότι μπορούσαμε να συνεργαστούμε αποδοτικά και χωρίς προβλήματα, τότε θα

συνεχίζαμε τη συνεργασία μας. Μία άλλη παράμετρος της εξίσωσης που έθεσα στο τραπέζι ήταν ότι θα εξέφραζα πάντα τη γνώμη μου, ακόμα και αν ήταν τελείως διαφορετική από εκείνη της Κυβέρνησης. Αν τελικά συμφωνούσαν ο Πρωθυπουργός και ο Υπουργός Εξωτερικών, θα ήταν τέλεια. Στην περίπτωση δε διαφωνίας τους, θα εκτελούσα τις οδηγίες τους κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο. Αυτό και έγινε τελικά. Ο λόγος για τον οποίο επέμεινα στα ανωτέρω ήταν διότι, από τις δεκαετίες εμπειρίες μου στον ΟΗΕ και στο ΝΑΤΟ, είχα καταλήξει στο συμπέρασμα –όσο και αν ακούγεται υπερφίαλο– ότι μόνο ο Μόνιμος Αντιπρόσωπος που βρίσκεται σε διαρκή επικοινωνία με τους εκπροσώπους των άλλων κρατών και τους θεσμούς των Οργανισμών είχε τη σε βάθος και ρεαλιστική εικόνα της κατάστασης των πολλαπλών και πολύπλοκων θεμάτων. Από την άλλη πλευρά, οι Υπουργοί, πλην των Υπουργών Εξωτερικών, συνήθως δεν είχαν την απαιτούμενη εμπειρία των Βρυξελλών ούτε των προβλημάτων των άλλων εταίρων – παράμετρος εξαιρετικά σημαντική. Επιπλέον, αντιμετώπιζαν τα θέματα κυρίως με γνώμονα το εσωτερικό πολιτικό σκηνικό, με αποτέλεσμα μετά το πέρας των μηνιαίων Υπουργικών Συμβουλίων στις Βρυξέλλες, όταν επέστρεφαν στην Αθήνα, να ακολουθούν συνήθως διαφορετική γραμμή. Οι επιπτώσεις, ιδίως σε ορισμένους βασικούς τομείς της ελληνικής οικονομίας, ήταν εμφανείς, όπως θα παρατηρήσει ο αναγνώστης στη συνέχεια. Προς αντιμετώπιση παρόμοιων καταστάσεων, σε αρκετά από τα κράτη-μέλη ο Μόνιμος Αντιπρόσωπος της χώρας συμμετέχει σχεδόν σε μηνιαία βάση ως σύμβουλος στις τακτικές συνεδριάσεις

των Υπουργικών Συμβουλίων στις πρωτεύουσες. Αυτή η πολιτική κακώς δεν έχει εφαρμοστεί στην Ελλάδα.

Τελικά, υπηρέτησα στη ΜΕΑ σχεδόν έξι χρόνια και συνεργάστηκα εξαιρετικά τόσο με τον Πρωθυπουργό Κώστα Καραμανλή, όσο και με τους Υπουργούς Εξωτερικών Πέτρο Μολυβιάτη και Ντόρα Μπακογιάννη, η οποία τον διαδέχθηκε το 2006. Με την ευκαιρία, στο σημείο αυτό θα ήθελα να τους ευχαριστήσω και δημόσια για την εμπιστοσύνη προς το πρόσωπό μου και την αναγνώριση του έργου μου. Όπως ήταν αναμενόμενο, πήγαμε –κατά τη γνώμη μου– πάρα πολύ καλά στα θέματα εξωτερικής πολιτικής, αλλά παράλληλα αντιμετωπίσαμε προβλήματα, και μάλιστα ιδιαίτερα σοβαρά, στα θέματα αρκετών από τα υπόλοιπα Υπουργεία, όπως θα αναλύσω στη συνέχεια. Το γεγονός αυτό και οι εξελίξεις σε καθημερινή βάση σχετικά με την Κύπρο και τις ενταξιακές διαπραγματεύσεις της Τουρκίας, τα θέματα των Δυτικών Βαλκανίων και η τραγική οικονομική κατάσταση της χώρας μάς κράτησαν σε διαρκή συναγερμό και τα σχεδόν έξι χρόνια που έμεινα στη Μόνιμη Αντιπροσωπεία. Τα ανωτέρω είχαν άμεσο αντίκτυπο στα εσωτερικά ζητήματα της χώρας, και για τον λόγο αυτόν αποφάσισα να τα καταγράψω για την Ιστορία.

Όλα όσα έζησα από πρώτο χέρι, κατά τη διάρκεια της θητείας μου στο NATO (2000–2004), και περιέγραψα στο σχετικό βιβλίο μου (*Η τέλεια καταιγίδα*, Μεταίχμιο 2017), είχαν άμεσο αρνητικό αντίκτυπο στην καθημερινότητα εκατοντάδων εκατομμυρίων ανθρώπων. Τότε δεν φανταζόμουν ότι τέσσερα πέντε χρόνια αργότερα θα ξαναζούσα από κοντά το ίδιο φαινόμενο, που αυτή τη φορά θα χτυπούσε αλύπητα τη χώρα μας. Ήταν η «Τέλεια Καταιγίδα» της Ελλάδας. Οι κυβερνήσεις εκείνης της εποχής, όπως και οι προηγούμενες, εφησύχαζαν και απολάμβαναν τη νηνεμία και την καλοκαιρία που προηγήθηκε της καταιγίδας η οποία θα σάρωνε την Ελλάδα και θα άλλαζε όλο το πολιτικο-οικονομικο-κοινωνικό σκηνικό για πάνω από μία δεκαετία. Δυστυχώς, όμως, όπως και στην περίπτωση της διεθνούς «Τέλειας Καταιγίδας», ο τρόπος σκέψης των κυβερνώντων, των πολιτικών και, κατ' επέκταση, των απλών πολιτών άλλαξε λίγο και με αργούς ρυθμούς, με αποτέλεσμα τα γνωστά φαινόμενα που αναπαράγονται και σήμερα.

Σ' αυτό το βιβλίο αφηγούμαι τα γεγονότα της ελληνικής τέλειας καταιγίδας που έζησα κατά τη διάρκεια των θητειών μου στην Ευρωπαϊκή Ένωση (2004–2009), στην Ουάσιγκτον (2009–2012) και ως Γενικός Γραμματέας του Υπουργείου Εξωτερικών (2012–2013).

ISBN: 978-618-03-4366-3

9 786180 343663

ΒΟΗΘ. ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΣΗΣ 84366

metaixmio.gr

ΔΙΑΘΕΣΙΜΟ
ΚΑΙ ΣΕ

e-book